

**GOVOR MIRANA POTRČA NA SLAVNOSTNI AKADEMIJI
DRUŠTVA POSLANCEV 90 OB 30. OBLETNICI USTAVNIH
AMANDMAJEV**

Državni zbor, 4. december 2019

V Sloveniji smo se 27. septembra spominjali 30. obletnice sprejema amandmajev k Ustavi SRS, ki so predstavljali prelomna dejanja za demokratično preobrazbo in osamosvajanje takratne socialistične republike Slovenije.

Leta nazaj aktualna slovenska politika in oblastni organi temu dejanju niso posvečali dolžne pozornosti. Letos, ob trideseti obletnico, pa jo je Državni zbor z nagovorom predsednika mag. Dejana Židana na izredni seji, še bolj pa predsednik republike Borut Pahor z organizacijo posebnega posveta, na katerem sta o okoliščinah sprejema ter vsebini in pomenu teh ustavnih sprememb pred 150 povabljenimi takratnimi in sedanji najodgovornejšimi predstavniki oblastnih organov govorila, takratni predsednik skupščine in ustavne komisije, ki je pripravila in sprejela ustavne amandmaje, Miran Potrč in takratni predsednik zakonodajno pravne komisije dr. Tone Jerovšek. S tem se je prvič po tridesetih letih strokovna in politična javnost motivirala za objektivno vrednotenje teh odločitev v takratnih družbenih in političnih razmerah v Sloveniji, Jugoslaviji in Evropi.

Slovenija je tako uveljavila zahtevo, da se v vseh fazah postopka v zvezni ustavni komisiji in v Zveznem zboru ne more glasovati o celoti predlogov temveč o vsakem amandmaju posebej. O delovnem osnutku amandmajev k ustavi SRS, ki jih je pripravila ustavna komisija, se je razprava v zborih skupščine začela 29. marca 1989. Takrat sem kot predsednik ustavne komisije prvič predstavil zborom delovni osnutek pripravljenih amandmajev in spodbudil delegate in javnost k intenziviranju razprav o predlaganih rešitvah.

Sklenili smo, naj amandmaji k slovenski ustavi ne bodo le uskladitev ustave SRS s sprejetimi spremembami zvezne ustave. Sklenili smo, da bomo priprave za spremembe slovenske ustave pospešili, da bi lahko nove volitve opravili aprila 1990, ko bi potekel štiriletni mandat takratne skupščine, že pod novimi pogoji.

V ustavni komisiji in skupščini smo se zavedali, da bo slovenska javnost zadovoljna s spremembami ustave le, če bodo zagotavljale demokratični politični sistem, svobodo političnega organiziranja v strankah ter svobodne in večstrankarske volitve; uveljavljanje človekovih pravic in pravne države ter predvsem tudi samostojnost in neodvisnost Republike Slovenije v okviru SFRJ, vključno s pravico slovenskega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve. To so bili tudi glavni cilji, ki smo jih želeli uveljaviti z ustavnimi amandmaji.

V zveznih organih, še posebej v Centralnem komiteju ZKJ, Predsedstvu SFRJ in vodstvu JLA se je, predvsem zaradi odločb o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, krepil upor o nesprejemljivosti predlaganih amandmajev. Od slovenskih predstavnikov so v Beogradu zahtevali, da ustavijo postopek sprejemanja ustavnih amandmajev in za 27. september sklicano sejo republiške skupščine prekličejo za čas, ko bodo z vsebino slovenskih amandmajev soglašali zvezni organi. Predstavniki iz Slovenije smo se tej zahtevi najodločneje uprli in razgovor se je končal brez rezultata. Pokazal pa nam je, kako si položaj republik v Jugoslaviji in odnose v federaciji predstavljajo zvezni funkcionarji, kar nas je še bolj utrdilo v prepričanju, da moramo slovenske amandmaje sprejeti, saj bomo le tako lahko ohranili svojo suverenost in odgovornost za svoj razvoj.

Šele kasneje, že po razpadu Jugoslavije, smo izvedeli, da so posamezniki, prisotni na tem sestanku, najresneje razmišljali, da se onemogoči sprejemanje slovenskih ustavnih amandmajev celo s silo. Z uvedbo izrednih razmer in intervencijo JLA v Sloveniji. Sprejem amandmajev, 27. septembra, bi namreč tako možnost otežil, saj bi pomenil direktni poseg v slovensko ustavo, ki je s sprejetimi amandmaji določala, da nihče, brez soglasja skupščine, na ozemlju Slovenije ne sme razglasiti in izvajati izrednih razmer. Ker jim ni uspelo s prepovedjo sprejema amandmajev, so poskušali udejanjanje z amandmaji sprejetih rešitev onemogočiti z organiziranjem »mitinga resnice« v Ljubljani, prvega decembra 1989. Prav sprejeti amandmaji in enotnost državljanov Slovenije v zvezi z njimi, so namreč omogočili pristojnim organom, da ta miting prepovejo.

Bistveno je, da je slovenska politika ostala trdna v svojih odločitvah in da je slovenska skupščina 27. Septembra 1989 zvečer, po celodnevem delu in usklajevanju še zadnjih rešitev, sprejela skupaj enainosemdeset amandmajev k slovenski ustavi. Ko sem razglašal sprejem teh amandmajev je v veliki dvorani slovenske skupščine spontano zadonela v

teh amandmajih uzakonjena nova slovenska himna »Zdravljica«. Ne najbolj ubrano, toda glasno in iz srca smo jo zapeli, mnogi tudi s solzami v očeh. Takrat ni nihče razmišljal o formalni vrednosti teh amandmajev. Takrat je vse prevečevala le ena misel: »Zmagali smo, dosegli smo enotnost, uprli smo se poskusom kratenja naši pravici, da sami odločamo o svoji usodi.«

Časopis Delo je naslednji dan citiral vse slovenske medije in tudi medije v evropskih državah. Enoglasno so ugotavljali, da je s sprejetimi amandmaji Slovenija utrdila svojo samostojnost in neodvisnost in dejansko že uveljavila načela asimetrične federacije. V urejanju notranjih odnosov pa je sprejela pomembne odločitve, ki so utrdili demokratične družbene odnose.

Prvi predsednik demokratično izvoljene skupščine, dr. France Bučar je poudaril, da se je že v okviru bivše ZKS izoblikovalo jedro, ki je bilo sposobno dojeti, da tok zgodovinskega dogajanja pelje v razpad real socialistične družbe. To spoznanje je vodilo ne samo do njihovega izstopa iz ZKJ, pač pa predvsem do njihovega pristanka na svobodne volitve, ko so imeli v rokah še vse vzvode, sicer razmajane, a še vedno totalitarne oblasti. Niso oni spremenili oblasti, so pa s svojim pravilnim dojemanjem toka družbenih dogajanj prispevali svoj delež k temu, da je prišlo do spremembe oblasti na miren in legalen način. To je pojav, ki je tako rekoč edinstven v vsem bivšem real socialističnem prostoru in posebno pozitivna značilnost našega političnega procesa.«

Še danes mnogi zaradi svojih političnih ciljev ali nevednosti pozabljajo na vlogo in pomen ustavnih amandmajev pri evolutivnem ne pa revolucionarnem spreminjanju oblasti in političnega sistema v Sloveniji. Mnogi še danes ne priznavajo pravne kontinuitete nastajanja nove oblasti v Sloveniji, temveč govore in delajo tako, kot da se je zgodovina demokracije v Sloveniji začela z njimi ali morda z Demosom.

V takem zapisu ni primerno preveč suhoparno citirati vsebino vseh ustavnih dopolnil, ki so povzročila tolikšno veselje v Sloveniji, tolikšen vihar v Jugoslaviji in tolikšno zanimanje v Evropi. Naj kljub vsemu navedem nekaj najbolj pomembnih poudarkov.

Za suverenost Slovenije so najpomembnejši amandmaji; o pravici do samoodločbe, ki vključuje pravico do odcepitve in združitve; o dolžnosti RS, da sprejema odločitve, s katerimi zavaruje ustavni položaj Slovenije, če organi federacije posežejo v njene pristojnosti in interese; da nihče, brez soglasja Skupščine RS, ne sme razglasiti izrednih razmer v Sloveniji.

Ti amandmaji so dejansko že uvedli najmanj asimetrični položaj in pravice Republike Slovenije v Jugoslaviji in uveljavili tako varnostni, ekonomski in razvojni primat interesov in potreb Slovenije pred njenimi obveznostmi v okviru Jugoslavije. Glede svojih vitalnih interesov Slovenija ni bila več podrejena Jugoslaviji. Kako bi se lahko dejansko uveljavile te pristojnosti in kdo bi dokončno o spoštovanju teh ustavnih določb presojal, bi bilo seveda pomembno ustavno pravno in politično vprašanje, odvisno od dejanske moči in razmerja sil med Slovenijo in Jugoslavijo. Vprašanje politične ureditve in državne organiziranosti namreč nikoli ni v prvi vrsti temveč šele posledično stvar pravnih predpisov. V prvi vrsti so te temeljne odločitve odvisne od političnih razmer in mnogokrat tudi mednarodnih okoliščin. In tega se je zavedala večina političnih predstavnikov Slovenije, ki so soglašali, da kaže poteze osamosvajanja Slovenije vleči strpno in z umerjenimi koraki. Le nekaj bolj radikalnih nosilcev opozicije ali samo nekateri pravni formalisti so trdili, da sprejete pravne podlage same po sebi zadoščajo za spremembo odnosov v Jugoslaviji. Toda formalno so te določbe ustavnih amandmajev dajale prioriteto interesom in pristojnostim Slovenije, kar je bilo absolutno nasprotno dosedanjemu razumevanju in praksi odnosov v federaciji. In končno, da ti amandmaji niso bili in ne bi nujno bili le prazna črka na papirju kažejo odločitve, ki jih je Republika Slovenija uvedla po srbski blokadi gospodarskih odnosov z Republiko Slovenijo. Prenehanje plačevanja obveznosti Slovenije za zvezne potrebe je imelo namreč konkretne materialne posledice.

Ta dopolnila so omogočala, da so bili takoj po prvih volitvah sprejeti zakoni, ki so v temeljih spremenili gospodarska razmerja v državi. Celota ustavnih dopolnil pa je omogočala, da smo že pred osamosvojitvijo in sprejemom nove ustave Republike Slovenije lahko svobodno in ustvarjalno oblikovali slovensko državo kot večstrankarsko parlamentarno demokracijo, temelječo na svobodi lastnine in tržnem gospodarstvu.

Ustavni amandmaji predstavljajo pravno podlago za demokratični razvoj Slovenije. Najprej za sprejem volilne zakonodaje, za razpis in izvedbo prvih svobodnih, demokratičnih in večstrankarskih volitve, kasneje pa za razpis in izvedbo plebiscita za samostojno in neodvisno Republiko Slovenije, za sprejem osamosvojitvene zakonodaje, sprejem nove slovenske ustave in dejanski prevzem oblasti v Sloveniji, ki smo jo zavarovali tudi z oboroženim odporom. In prav je, da te njihove vrednosti

ne pozabimo ali ne zanemarimo, temveč da poudarimo in vsestransko ocenimo njihovo enkratno vrednost in pomen.

Slovenija je po sprejetju ustavnih amandmajev svojo suverenost in zavezanost odločitvam svojih, ne pa zveznih organov, uveljavila tudi s tem, da je po srbski blokadi gospodarskih odnosov s Slovenijo sprejela v skupščini posebno deklaracijo, s katero je sklenila, da bo odslej o svojih obveznostih do federacije odločala sama. Sklenila je, da ne bo več dajala soglasja k zakonom, o katerih na podlagi soglasja vseh republik in pokrajin odloča ZRP Zvezne skupščine. Prenehala je s plačevanjem sredstev v zvezni proračun iz naslova pobranih carin in v sredstva za nerazvite. Odklonila je soglasje k novemu predlogu ZIS za nadaljnje spremembe zvezne ustave. Sklenila je, da se ne razpišejo nove volitve delegatov v Zvezni zbor in delegacije v Zboru republik in pokrajin Zvezne skupščine, temveč da se obstoječim delegatom podaljša njihov mandat s tem, da sami odločajo, o katerih vprašanjih bodo v zveznih organih še odločali. Vse te odločitve so dejansko že bistveno spreminjale odnose v federaciji in uveljavile konfederalni položaj Slovenije.

Utrjevanje svobode Slovenije, da sama odloča o bistvenih vprašanjih svojega razvoja in družbene ureditve, so omogočili tisti amandmaji, ki so dovolili svobodo ustanavljanja in delovanja političnih strank ter ukinitve delegatskega sistema za volitve v skupščine ter izvedbo splošnih, neposrednih, tajnih in svobodnih volitev.

Za izvedbo takih volitev pa je bila potrebna nova volilna zakonodaja in zakon o političnih strankah, saj do sprejema ustavnih amandmajev k slovenski ustavi med strankami in v ustavni komisiji ni bilo mogoče zagotoviti potrebnega soglasja za novi sistem volitev. Ko je kazalo, da potrebno soglasje za izvedbene rešitve ne bo doseženo niti med novo nastalimi strankami v okviru SZDL, rok za izvedbo volitev pa se je nezadržno bližal, smo se v vodstvu skupščine odločili, da odgovornost za izvedbo te naloge prevzamemo sami. To je bilo mogoče, ker je s tem soglašal dr. Tone Jerovšek, ki je bil po dogovoru z mano pripravljen sprejeti predsedovanje posebni skupščinski komisiji, ki naj bi v čim krajšem času pripravila za vse stranke sprejemljive rešitve o volitvah in strankah. To je dr. Jerovšku tudi uspelo in 27. decembra je skupščina soglasno sprejela oba zakona. Kot predsednik skupščine sem tako lahko 30. decembra 1989 razpisal prve svobodne, demokratične, večstrankarske volitve, ki so omogočile, da se je 8. maja 1990 konstituirala nova skupščina, ki je na podlagi večine, ki jo je dosegel DEMOS, za

prvega predsednika Skupščine republike Slovenije izvolila dr. Franceta Bučarja in izvolila vlado, ki ji je predsedoval krščanski demokrat Lojze Peterle.

Kako pomemben je bil ta dosežek kažejo vsa kasnejša dogajanja v zvezi s sistemom volitev, ki se vlečejo vse do danes. Spet se, tokrat pri predsedniku, vodijo obsežna medstrankarska pogajanja, vendar še vedno ni jasno, ali bodo najdene rešitve, ki bodo dosegle potrebno večino za različne zakonodajne ali ustavne rešitve, ki bodo skladne z ustavno odločbo, ki še ni realizirana.

Ustavni amandmaji, sprejeti 27. septembra pred tridesetimi leti, so tako dali pravno podlago za nadaljnje procese samostojnosti in neodvisnosti republike Slovenije in za uveljavljanje Slovenije kot demokratične, pravne in socialne države. Tako vrednost so ji že neposredno po njihovem sprejetju dajali vsi politični dejavniki v Sloveniji pa tudi v tujini. Dan po njihovem izglasovanju so vse slovenske stranke in vse sredstva obveščanja v Sloveniji in v sosednih državah samo z najbolj izbranimi in pozitivnimi ocenami ovrednotili sprejete amandmaje. Prav bi bilo, da bi tudi danes, še jasneje kot doslej, poudarili njihov pomen za evolutivne spremembe našega pravnega in političnega sistema, za nadaljevanje procesov osamosvajanja in demokratičnih sprememb, za lažje in uspešnejše mednarodno priznanje in vključevanje v mednarodne in evropske povezave. Za to, da smo bili v mednarodni skupnosti dolgo in smo v veliki meri še danes, vrednoteni kot zgodba o uspehu.